

Проф. др Милан Томић

Декан Правног факултета Универзитета у Источном Сарајеву

ЉУДСКА ПРАВА И СЛОБОДЕ – ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Упркос томе што су многи теоретичари и практичари писали о људским правима и слободама, још увијек постоји потреба њихове теоријске анализе и давања приједлога за њихово лакше и потпуније остваривање. Ово, стога што се питању људских права и слобода често прилази идеолошки једнострано, а у друштвеном животу постоје значајни проблеми остваривања мање-више свих људских права. То је посебно случај са економским и социјалним правима, а у Босни и Херцеговини и са пасивним бирачким правом, које није опште. Теоријском анализом људских права и слобода поново треба обухватити двије групе питања. Једну чине повољне друштвене и политичке претпоставке њиховог остваривања, а другу превазилажење непотпуних или чак неуставних законских рјешења којима се врши детаљније уређење уставом признатих људских права и слобода.

Кључне ријечи: Људска права и слободе; Политичка права; Економска и социјална права; Устав.

1. УВОД

Иако се у посљедње двије деценије много писало о људским правима и слободама, чини се да још није све речено. Два су разлога за то. Први је што се о људским правима и слободама често говорило и писало идеолошки, а не рационално и теоријски засновано, како треба да буде. Други разлог је што у пракси често наилазимо на препреке у остваривању појединих људских права и слобода. Нису угрожена само права и слободе појединаца већ и читавих друштвених група. Постојећи институционални механизми њихове заштите често нису ефикасни и наука треба да покуша одговорити на питање како њихово остваривање и заштиту учинити дјелотворнијим.

Још увијек није одговорено на она основна и класична питања и дилеме о људским правима и слободама, а већ се јављају нова питања у областима друштвеног живота које су досад биле мало везане за комплекс људских права и слобода. С једне стране, уставне и законске нормe којима се гарантују и штите људска права и слободe треба стално допуњавати и усавршавати. Одговарајући правни оквир представља неопходан основ за остваривање људских права и слобода, чак и онда кад друштвени услови нису повољни за то. Без одговарајућих правних рјешења, која треба мијењати и прилагођавати људској пракси, није могуће апеловати на остваривање и поштовање људских права и слобода, нити их штитити у поступцима пред надлежним органима. Стога, што боља правна рјешења неопходна су чак и онда кад је извијесно да ће бити тешка њихова примјена. С друге стране, очигледно је да ни најбољи правни оквир и институционални механизми за остваривање и заштиту људских права и слобода сами по себи не пружају гаранције појединцима и групама да ће уживати права и слободe које им устав и закони признају. Зато, треба анализирати друштвене, политичке и културне претпоставке што пунијег остваривања људских права и слобода, у чему правницима могу много помоћи социолози и политиколози. Истраживање људских права и слобода, дакле, мора бити мултидисциплинарно, јер се ради о комплексном проблему који се може сагледавати са различитих аспеката – правног, политичког, културног, друштвеног итд.

2. ПОЛИТИЧКА ПРАВА

У темељу идеје људских права и слобода налази се правна једнакост. Она значи једнакост свих пред законом, односно једнакост у правима и обавезама. Јасно је да је ријеч о формалној једнакости, пошто она не доводи у питање стварну друштвену неједнакост људи, који се значајно разликују у могућности посједовања имовине, приступу образовању, радном мјесту, јавним функцијама, итд. Правна једнакост, дакле, није довољна, јер сама по себи не води уклањању друштвених зала и неправди, али је неопходна претпоставка отклањања друштвених противрјечности и рјешавања друштвених сукоба. Стога, није свеједно да ли ће правни поредак једне државе гарантовати ову врсту једнакости или неће.

У Босни и Херцеговини, чак, ни овај основ остваривања људских права и слобода није постигнут, поготово кад је ријеч о бирачком праву на изборима за поједине институције Босне и Херце-

говине. Пресуда Европског суда за људска права, која је донесена у децембру 2009. године, а још увијек није извршена, подстакла је размишљања о потреби признавања једнаког бирачког права за све грађане Босне и Херцеговине. Непоштовање ове пресуде израз је непоштовања политичких права грађана Босне и Херцеговине, која се сматрају правима прве генерације, што значи да су још буржоаске револуције Француске и Америке започеле њима. Иако ова права у европским државама нису у пуној мјери остварена прије краја Првог свјетског рата, а у некима и знатно касније, ипак је данас општеприхваћено правило да бирачко право припада свима. Босна и Херцеговина је у том погледу јединствен примјер европске државе у којој постоји дискриминација читавих категорија становништва. Анализа начина на који се ова дискриминација може превазићи може довести до различитих исхода, зависно од воље политичких елита у нашој земљи. С једне стране, пресуда Европског суда за људска права може бити примијењена тако да бирачко право формално буде признато оним категоријама грађана којима оно сад није признато. То, међутим, још увијек не мора значити да ће оно имати већи практични политички значај за њих. С друге стране, универзализација пасивног бирачког права може значити стварну могућност досад дискриминисаних категорија становништва да учествују у вршењу државне власти. Којим правцем ће се кренути и да ли ће признавање пасивног бирачког права свима заиста значити реално учешће ових категорија у политичком животу, зависиће од тога да ли ће и на који начин бити извршена уставна реформа у дијелу који се тиче структуре и начина избора појединих институција Босне и Херцеговине.

Према ријечима француског политиколога Мориса Дивержеа, демократија је владавина путем слободних и поштених избора, док ће италијански теоретичар Ђовани Сартори рећи да смисао избора није у томе да демократију учини више демократском, већ да је учини могућом. Да би избори били слободни и демократски, потребан је такав изборни систем. Он у себе укључује комплекс изборних права, међу којима се истиче бирачко право, које није једино важно за постојање демократског изборног система, али је основно и полазно.

Чак, и у западним демократијама борба за остварење слободних и демократских избора била је дуготрајна и она још увијек траје. Прије свега, бирачко право је све до двадесетих година прошлог вијека било ограничено само на мушкарце, да би тек после

Првог свјетског рата дошло до његовог ширења и на жене. Прва земља која је признала бирачко право женама, и то само активно, био је Нови Зеланд, 1893. године, док је Норвешка прва земља која је 1913. године признала опште бирачко право које је обухватило и мушкарце и жене. Страх од бирачког права цјелокупног народа доводио је до таквих апсурда да је женама у Француској признато бирачко право тек послје Другог свјетског рата, а у Швајцарској тек 1971. године.

Данас, у модерним демократијама више нема формалних препрека за спровођење слободних и демократских избора, али су стварне препреке и сметње и даље бројне и честе. С једне стране, свједоци смо тенденциозног кројења изборних јединица, а с друге, бројних финансијских препрека које отежавају претварање формалних изборних права у стварна. Да би избори били заиста слободни и демократски, изборна правила морају бити таква да гарантују опште и једнако бирачко право, при чему ће свако имати право да бира и буде биран, да учествује у изборној кампањи, гдје ће свачији глас имати једнаку вриједност и нико неће носити последице због свог изборног опредјељења. Претпоставке слободних и демократских избора нису само оне које су записане у изборним законима, већ и оне које у пракси омогућују свима да буду равноправни изборни субјекти.

Ова искуства драгоцјена су за Босну и Херцеговину, која још увијек дограђује свој изборни систем. За нас, од нарочитог значаја су међународне конвенције о људским правима и слободама које су дио нашег устава. То је, у првом реду, Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, која јамчи заштиту од дискриминације и гарантује свима једнака права, укључујући ту и изборна права. Врло значајан је и Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, који је Босна и Херцеговина, преко Анекса I свог устава, уградила у свој уставноправни систем. Овим пактом јамче се једнака политичка права, укључујући и бирачко право.

Босна и Херцеговина се и као субјект међународног права обавезала на поштовање ових међународних конвенција, због чега је обавезна да усклади норме свог устава и Изборног закона са принципима садржаним у њима. Ова обавеза је постојала и прије доношење пресуде Европског суда за људска права у случају Сејдић и Финци против Босне и Херцеговине од децембра 2009. године. Извршење ове пресуде од стране Босне и Херцеговине

унијеће крупне промјене у наш изборни систем. Остаје нам да видимо како ће се политички представници три народа договорити о начину извршења пресуде, али је несумњиво да ће њеним спровођењем изборни систем Босне и Херцеговине бити демократизован, а дискриминаторске норме у Изборном закону отклоњене.

3. ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА

Значајне проблеме у Босни и Херцеговини имају и носиоци економских и социјалних права, која су призната у складу са највишим демократским стандардима, али чије непоштовање је условљено неповољним односом друштвених снага и последицама транзиционих процеса. Посебно је неприхватљиво то што Устав Босне и Херцеговине није уредио материју економских и социјалних права на јасан и непротиврјечан начин, у духу европско-континенталне правне традиције, па још увијек постоје недоумице и различита мишљења о томе да ли грађанима Босне и Херцеговине припадају економска и социјална права и каква је њихова садржина. Због своје осјетљивости и подложности кршењу, она треба да буду што прецизније уређена законима, а уставима треба искључити могућност њиховог законског сужавања, што је честа пракса у многим земљама. И код нас треба извршити детаљну анализу закона којима се разрађују уставне норме о економским и социјалним правима, како би се утврдило постојање противрјечности, па чак и неуставности појединих законских норми. У условима драстичне несразмјере снаге основних друштвених фактора који су заинтересовани за (не)остваривање економских и социјалних права, законска регулатива мора бити на највишем нивоу, како би се онемогућило да законима буду ускраћена односно умањена права која су уставима призната.

За остваривање економских и социјалних права нарочито су значајне двије међународне конвенције – Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима и Европска социјална повеља. Упркос свом општем карактеру, оне још увијек садрже највиши ниво економских и социјалних права признатих у међународним оквирима а неостварених у Босни и Херцеговини. Иако је друштвено-политички значај ових конвенција, барем на нивоу вербалног признања, неспоран, њихов правни значај и правна снага још увијек нису недвосмислени и прецизирани. Република Српска је уградила економска и социјална права у нормативни дио свог устава, Федерација Босне и Херцеговине им је признала уставну

снагу у анексу свог устава, а Босна и Херцеговине је у Анексу I Устава потврдила приврженост Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима, мада још има сумњи у то да ли се он може непосредно примјењивати и да ли има уставну снагу.

4. ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ОСТВАРИВАЊА ЉУДСКИХ ПРАВА

Модерни политички режими не пропуштају прилику да се назову демократским режимима који поштују и остварују људска права. У стварности, често није тако. Остваривање људских права подразумијева испуњавање субјективних и објективних услова. Субјективни услови подразумијевају спремност носилаца политичке моћи да прихвате концепт људских права и обезбиједи њихову институционалну заштиту. Објективни услови су бројни: одређен ниво економског развоја; одсуство драстичних социјалних разлика; одговарајући тип демократске политичке културе; демократска традиција; одговарајућа позитивноправна рјешења. Одсуство неког од ових услова води одсуству правних гаранција људских права или немогућности њиховог практичног остварења.

Често се истиче да људска права и слободe није могуће остварити у пуној мјери у друштвима која раздиру сиромаштво, незапосленост и велике социјалне разлике. То је последица одсуства не само материјалне подлоге њиховог остваривања, већ и баланса снага оних друштвених фактора којима је у интересу њихово остваривање. Да би људска права заиста била остваривана, потребно је и да постоји традиција њиховог поштовања и понашања људи у складу с њима. У основи свега стоји свијест о корисности људских права, за разлику од мишљења да људска права нису важна пошто ионако не могу бити остварена. С таквим размишљањем, не стиже се нигдје друго осим у аутократију.

Ново и другачије свјетло на могућности остваривања људских права и слобода пружају процеси глобализације и интеграције, који утичу и позитивно и негативно на њихово остваривање и заштиту. Доносе се међународни и европски акти о људским правима и слободама и оснивају међународне институције за њихову заштиту. Економска, политичка и војна немоћ једних и премоћ других у глобалним оквирима, међутим, воде бројним злоупотребима идеје људских права и слобода, које иду тако далеко да се она крше управо у име и под изговором њихове заштите.

Будући да су услови за остварење и заштиту људских права и слобода у модерном друштву, поготово у нашем региону, неповољни, наука и пракса удруженим интелектуалним напором могу значајно допринијети проналажењу нових рјешења и давању нових одговора. Неопходно је осмислити нове механизме остваривања и заштите људских права и пронаћи одговор на питање који услови и како треба да буду испуњени да би остварење људских права имало реалну друштвену основу.

Professor Dr. Milan Tomić

Dean of the Faculty of Law University of East Sarajevo

HUMAN RIGHTS – PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Summary

Although many theoreticians and practitioners have written about human rights, it is still necessary to give their theoretical analysis and proposals for their easier and complete realization. Approach to the human rights issue has often been ideological while there are significant problems in realization of almost all human rights. It is particularly the case with economic and social rights and, in Bosnia and Herzegovina, with passive voting right which is not universal. Theoretical analysis of human rights has to include two groups of issues. The first one would include favourable social and political presumptions of their fulfilment, while the other one would include overcome incomplete and even unconstitutional legal solutions enacted in order to regulate more concretely constitutional human rights.

Key words: *Human rights; Political rights; Economic and social rights; Constitution.*